

Wiesław Boryś

Kraków

Studia etymologiczne nad czasownikami chorwackiego dialektu kajkawskiego

Dzięki intensywnemu rozwojowi kajkawskiej leksykografii dialektalnej coraz lepiej znamy leksykę poszczególnych gwar kajkawskich, w tym również leksykę rodzimego pochodzenia. Jest oczywiste, że taka leksyka wymaga wszechstronnego badania, w tym studiów etymologicznych. W niniejszym artykule zająłem się zbadaniem genezy kilkunastu rodzimych, wybranych czasowników kajkawskich, jak się okazało, odziedziczonych z prajęzyka bądź powstałych na gruncie kajkawskim. Uwzględniłem tylko wyrazy gwarowe, które nie są znane chorwackiemu językowi standardowemu.

Materiał zaczerpnięty ze słowników gwarowych przytaczam w takiej postaci, w jakiej podają je wykorzystane źródła. Zmodyfikowałem jedynie zapisy z jednego źródła (Vranić 2010), gdzie z przyczyn technicznych zastosowano niestandardowe oznaczenia akcentowe i iloczasowe.

Określenia poddialeków dialektu kajkawskiego, na których występują poszczególne analizowane czasowniki, mają charakter tymczasowy, uzależnione są od aktualnego stopnia znajomości gwarowego słownictwa kajkawskiego. Wciąż z wielu terenów nie mamy wystarczająco szczegółowych, wyczerpujących słowników, a dla części gwar kajkawskich w ogóle nie istnieją stosowne opracowania leksykograficzne.

blesti ‘bredzić, majaczyć, mieć zwidy’,
bledeti se ‘przewidywać się, zwidywać się’

Wyraz znany gwarom Prigorja i Zagorja: *blēsti*, *blēdem* ‘bredzić’ (Cerje, Šatović/Kalinski 2012: 80), *blēsti*, *blē:dēm* ‘bredzić, majaczyć w gorączce’ (Ivanec, Hrg 2010: 49), *blāsti* ‘bredzić’ (Bednja, Jedvaj 1956: 312), *blēsti*, *blēdę* ‘majaczyć, mieć zwidy, przywidzenia, halucynacje’ (Orahovički Martinec, Mirkovec, Vranić 2010: 16). Poświadczony jest też w dawnej kajkawszczyźnie (u Habelicia, Belostenca): *blesti*, *bledem* ‘mówić głupstwa, gadać od rzeczy, bajdurzyć, pleść’, ‘beczeć (o owcy), meczeć’ (RKajk, t. 1: 162). Czasownik w przeszłości istniał zapewne również w dialekcie sztokawskim, skoro odnotowany został w XVI-wiecznym słowniku Mikalji: *blesti* ‘beczeć (far la voce di pecora; balo)’ i ‘głupio gadać (cingvettare, cjarlare; blatero)’ (Mikalja 2012: 32). Wyraz ma dokładne odpowiedniki w kilku językach słowiańskich: słoweń. *blēsti*, *blēdem* ‘bredzić, majaczyć (o chorym); mówić od rzeczy’, scs. *blēsti*, *blēdō* ‘paplać, mówić od rzeczy, pleść’, pol. dial. (cieszyńskie) *blęść*, *blędę* ‘bredzić, majaczyć w gorączce’, *blęść się* ‘śnić się, majaczyć się’, stczes. *blēsti* ‘paplać, pleść, mówić od rzeczy’, rus.-cs. *blęsti*, *blędō* ‘mylić się, być w błędzie’. Wszystkie te wyrazy kontynuują psł. **blēsti*, **blędō* ‘gadać nie do rzeczy, paplać, bredzić, majaczyć; być w błędzie, mylić się’ (SP, t. 1: 258–259).

Na terenie Zagorja poświadczony jest czasownik niewątpliwie pozostający w związku z *blesti*: *blédēti se*, *blēdi se* ‘przywidywać się, zwidywać się’ (Orahovički Martinec, Mirkovec, Vranić 2010: 16). Taki sam czasownik jest wyjątkowo odnotowany także w jednym zabytku starochorwackim: *blediti* ‘bluźnić’ (RJAZ s.v. *blesti*). Wyrazy te mają odpowiedniki w kilku językach słowiańskich: pol. dial. (cieszyńskie) *blędzić* ‘bredzić, mówić od rzeczy’, połab. *bl'qdā* (< **blędajetō*) ‘śni’, głuż. *bledžeć/blędzić* ‘bredzić, paplać’.

bzikati ‘biegać, pędzić’

Czasownik odnotowany w gwarach zagorskich, podrawskich, donjosutlańskich, međimurskich: *bzikati* ‘skakać, biegać, młodzieńczo popędzić biegiem’ (Krapina, Crnek 2005: 11), *bzikati*, *bzičēm* ‘biec przed kimś’ (Orahovički Martinec, Mirkovec, Vranić 2010: 26), *bzikati*, *-kam* ‘biegać wokoło, włóczyć się’ (Sv. Đurđ, Belović/Blazek 2009: 73), *bzikāti* ‘biegać, pędzić’ (Đelekovec, Sabol 2005: 13), *bzikati* ‘biegać, skakać’ (Međimurje, Blazek Mat). W odrębnym znaczeniu zapisano go w miejskiej gwarze Varaždinu: *bžikati*, *bžičēm* ‘grać na pasterskiej fujarce’ (Lipljin 2002: 56, tu również derywat *bžikālka* ‘paster-

ska fujarka’). To znaczenie nawiązuje do wcześniej poświadczonego, w tekście kajkawskim z roku 1832, *bzikati* ‘gwizdać’ (RKajk, t. 1: 231), por. także *bzičati* ‘syczeć, piszczeć, świstać’ (w XVII-wiecznym tekście) oraz ‘tryskać, bryzgać’ (RKajk l.c.). Kajk. *bzikati* ma odpowiedniki we wszystkich trzech grupach języków słowiańskich: słoweń. *bzikati*, *-kam/-čem* ‘strzykać cieczą, tryskać; brzęczeć (o owadach)’, dial. ‘gzić się (o bydle)’, bułg. *bɔzikam/bazikam* ‘dotykać, trącać, łapać’, maced. *bazika* ‘drażnić, zaczepiać’, pol. *bzykać/bzyczeć* i dawne *bzikać* ‘brzęczeć (o owadach)’, czes. *bžíkati* ‘ts.; gzić się, płoszyć się (o bydle)’, słowac. *bžíkat* ‘szybko latać (o owadach); gzić się (o bydle)’, ros. dial. *bžykatъ(sja)* ‘gzić się (o bydle)’, brus. *bžykačъ* ‘brzęczeć (o owadach)’, ukr. dial. *bžyčaty* ‘ts.’. Psł. **bɔzikati/*bɔzykati/*bɔzyčati* ‘bzykać, brzęczeć (o dźwięku wydawanym przez lecące owady); biegać z bólu spowodowanego ukąszeniem owadów, gzić się (o bydle)’ (SP, t. 1: 467–468), co od psł. **bɔzati/*bɔžeti* ‘ts.’ (SP, t. 1: 466–467). Jak widać, rzadsze znaczenie kajkawskie ‘grać na fujarce’, dawniej ‘gwizdać’ nawiązuje do pierwotnego znaczenia dźwiękonaśladowczego, natomiast znaczenie ‘biegać’ pozostaje w związku z rozpowszechnionym w językach słowiańskich wtórnym ‘biegać z bólu spowodowanego ukąszeniem owadów, gzić się (o bydle)’.

dražiti ‘bronować, włóczyć (ziemię po orce)’

Wyraz poświadczony w gwarach prigerskich, dojosutlańskich: *dràžiti*, *drâžim* ‘bronować’ (Cerje, Šatović/Kalinski 2012: 128), *dražiti* ‘wyrównywać bronami ziemię po orce’ (Žabno, Sela, MSR 42). W odrębnym znaczeniu odnotowano go w posawskiej gwarze Trebarjeva: *dražiti* ‘włóczyć się, wałęsać się’ (*ondâ pojti dražiti po sele*, Jančero va 1898: 100), przypuszczalnie pierwotnie był tu czasownik zwrotny **dražiti se*, z rozwojem znaczenia jak w pol. *włóczyć się* ‘chodzić bez określonego celu, wałęsać się’. Dawniej czasownik *dražiti* ‘bronować’ miał zapewne większy zasięg na terenie kajkawskim, na co wskazują jego poświadczenia w słownikach Habelicia i Belostenca: *drašim ali ulachim* ‘occo’ (Habelić 1670), *drašim*, *-šiti*, t.j. *ulachim* ‘occo’ (Belostenec 1740: 85). Wyraz kajkawski ma odpowiedniki w innych językach słowiańskich: słoweń. *drážiti* ‘robić bruzdy, rowki (np. na łące) celem odprowadzania wody’, czes. dawne *drážiti* ‘robić rowek, drążyć (np. w drewnie)’, słowac. *drážiť* ‘torować drogę; wydeptywać ścieżkę oznaczającą dokąd można kosić’, pol. dawne *drożyć* ‘drążyć, dłubać, rzeźbić, żłobić’, ros. dawne *dorožiti* ‘żłobić, robić rowki w desce’, dial. *dorožiti* ‘drążyć, żłobić, robić rowki; torować drogę’. Przytoczone czasowniki kontynuują psł. **doržiti* ‘robić rowki, wyżłobienia (np. w ziemi, w drewnie), żłobić’ (zob. SP, t. 4: 123–124).

jaskati ‘gdakać; pleść, paplać’

Czasownik ten odnalazłem tylko w jednej gwarze donjosutlańskiej: *jaskät*, *jâskam* ‘wydawć głos (o kurze)’, ‘pleść, paplać’ (Jakolić/Lončarić 2007: 271). Ma on odpowiedniki w kilku językach słowiańskich: słoweń. *jâskati* ‘głośno krzyczeć; gdakać’, kasz. *jaskac* ‘paplać, pleść; czekać, ujadać (o psie)’, czes. *jaskati* ‘krzyczeć, pisać’, dial. ‘wykrzykiwać z radości’, słowac. *jaskat* ‘ts.’, por. też pol. dial. *jaskotać* ‘mówić cienkim głosem; krzyczeć, hałasować; śmiać się głośno; docinać, czekać’, *jaszczec* ‘jazgotać, mówić bez przerwy, szybko; (piskliwie) krzyczeć; krzykliwie śpiewać; krzyczeć, kłócić się’. Wszystkie kontynuują psł. dial. **jaskati*, **jaskajǫ*/**jaščǫ* ‘krzyczeć piskliwie, cienkim głosem, piszczec’, czasownik pochodzenia dźwiękonaśladowczego (zob. Sławański SE, t. 1: 531–532; Machek ES2 218; Boryś 1992: 25–26; SEK, t. 2: 334).

meniti (se) ‘mówić, rozmawiać’

Wyraz odnotowany na terenie gwar podrawskich, gornjolońskich, goranskich, međimurskich i sąsiednich gwar na terenie Węgier: *mę:nit'i sę*, *mę:n'im sę* ‘rozmawiać’ (Đurđevac, Maresić 1999: 216), *mēnitì sę*, *mēnì sę* ‘ts.’ (Đurđevac, Maresić/Miholek 2011: 339), *mènitì*, *mènim* ‘ts.’ (Đelekovec, Sabol 2005: 73), *meniti* ‘mówić, rozmawiać’ (Međimurje, Blažeka Mat), *m'ēniti se*, *m'ēnim se* ‘rozmawiać’ (Blažeka/Nyomárkay/Rácz 2009: 156), *mějnet*, *mějnen* ‘mówić’ (Delnice, Pavešić/Magaš/Laloš 2006: 171–172). Czasownik *meniti se* ‘rozmawiać, rozprawiać o czymś, rozmyślać o czymś’ ma też poświadczenia w dawnych źródłach kajkawskich, w słowniku Belostenca i kilku tekstach (RKajk, t. 2: 624). O zrekonstruowanej w chorwackim słowniku akademickim ijekawskiej postaci *mijeniti* na podstawie starokajkawskich i staroczakawskich poświadczeń P. Skok pisze następująco: „Od *mě-* u dva vida: sa zamijenom *-ije mijeniti*, *mijenim (se)*, bez prefiksa *ne* postoji u štokavskom, nego je to Maretićeva nepotrebna rekonstrukcija od hrv.-kajk. *meniti se* (Belostenec) i *miniti* (Hektorović)” (Skok ER, t. 2: 445). Por. też serb. dial. *méniti* ‘myśleć’ (RSAN, t. 12: 369–370). Czasownik ma odpowiedniki na całym obszarze słowiańskim: słoweń. *méniti* ‘myśleć, mniemać, sądzić’, scs. *měnitì* ‘myśleć, sądzić, mniemać; wierzyć; wspominać; uważać za kogoś, za coś; zamyślać, zamierzać’, pol. *mienić* ‘nadawać miano, nazywać; mieć za kogoś, coś’, stpol. też ‘myśleć o czymś, mieć coś na myśli, chcieć czegoś’, dawne ‘mówić, wypowiadać’, dial. ‘nazywać’, dłuż. *mjëniš/měniš* ‘myśleć’, głuż. *měnić* ‘mniemać, sądzić, myśleć, uważać; przypuszczać, domyślać się, spodziewać się; mieć na myśli, na uwadze’, stczes. *mieniti*

‘zwracać swoje myśli; zamierzać’, *mieniti si* ‘objasniać, rozmawiać, znaczyć’, czes. *mínit* ‘sądzić, uważać, mniemać; mieć na myśli, rozumieć; zamierzać’, słowac. *mienit’* ‘ts.’, strus. *měniti* ‘myśleć o czymś, mieć na myśli, rozumieć; uważać za kogoś, za coś; nazywać, wymieniać; wspominać’, ukr. dial. *m’inýty* ‘obiecować’. Wszystkie te czasowniki kontynuują psł. **měniti* ‘mniemać, myśleć, sądzić; nazywać kogoś czymś’, najprawdopodobniej pokrewne z wyrazami germańskimi i celtyckimi: stwniem. *meina* ‘myśl, zdanie, mniemanie, zamierzenie’, *meinen* ‘myśleć, mniemać, mówić’ (> niem. *meinen* ‘mniemać, myśleć, sądzić, wierzyć, przypuszczać; mieć na myśli, rozumieć, mówić; mieć zamiar’), stang. *mān* ‘pogląd, opinia; wspomnienie’, *mænan* ‘myśleć, mniemać, mówić; narzekać’, stirl. *mīan* ‘pragnienie’; wyrazy te sprowadza się do pie. **mei-no-* ‘mniemanie, pogląd, zamiar’ (zob. np. Miklosich 1886: 188; Berneker SEW, t. 2: 49; Trautmann BSW 165; Brückner 1927: 341–342; Vasmer ES, t. 2: 633; ESSJa, t. 18: 174–175; Snoj 2003: 498; Boryś ESJP 324; Pokorny IEW 714). Bliskość postaci i semantyki psł. **měniti* i **mьněti* skłaniała część badaczy (por. np. Skok ER, t. 2: 445; Bezlaj ES, t. 2: 177) do uznania pokrewieństwa obu czasowników mimo trudności w objaśnieniu rzekomej alternacji rdzennych samogłosek **b* : **ě*, np. całkiem nieprawdopodobna jest próba wyjaśnienia genezy **-ě-* przez V. Machka (Machek ES2 363), nie przekonuje również doszukiwanie się w **měniti* czasownika kauzatywnego od **mьněti* (Bańkowski ES, t. 2: 177). R. Derksen (2008: 312) sugeruje identyczność **měniti* ‘myśleć’ z psł. **měniti* ‘dokonywać zmiany, wymiany, zamiany’ i dopuszcza pierwotne znaczenie ‘cosequently present one’s meaning’.

meždžiti ‘gnieść’

Czasownik odnotowany w gwarach Podraviny, Zagorja i Prigorja: *mežžiti*, *męžžim* ‘gnieść, przyciskać’ (Gola, Večenaj/Lončarić 1997: 181), *męžđiti*, *męžđi* ‘ściskać, gnieść’ (Đurđevac, Maresić/Miholek 2011: 343), *mežd’iti*, *mežd’i* ‘puszczać wiosenny sok z kory drzewa’ (Orahovički Martinec, Mirkovec, Vranić 2010: 198), *mežditi se*, *měžđim* ‘puszczać sok’ (Cerje, Šatović/Kalinski 2012: 261); poświadczony są też postaci prefigowane, np. *zmežžiti* ‘zgnieść, pognieść’ (Večenaj/Lončarić 1997: 490). Czasownik ma odpowiedniki w językach zachodniosłowiańskich: pol. od XIX wieku *miażdżyć* ‘gnieść, kruszyć, tłuc na miazgę, rozgniatać, rozkruszać’, dawne w XVI wieku *miażdżyć się* ‘wytwarzać miazgę drzewną’, kasz.-słowiń. *mjažžic* ‘roztłuc’, czes. *mžđiti* (dawne *miežđiti*) ‘wydzielacz płyn ustrojowy’, dial. ‘gnieść, ściskać’, *mžđiti se* ‘puszczać pianę, ślinę; gnieść, ściskać’, słowac. *máždit’* ‘gnieść, ściskać’. Cza-

sowniki te kontynuują psł. **měždžiti* ‘wydzielać, wyciskać sok, miazgę’ (w ES-SJa, t. 18: 232 tylko poświadczenia zachodniosłowiańskie i kilka pochodnych wyrazów wschodniosłowiańskich, zatem przykłady kajkawskie poszerzają geografie wyrazu). Jest to czasownik denominalny od psł.**mězga* ‘sok roślinny, gęsty sok drzewny; rozgnieciona, puszczająca soki masa roślinna’, por. chorw. *mezga* ‘sok drzewny’, dial. kajk. *miezgá* ‘miazga’ (Ivanec, Hrg 1996: 77), *mězga*, *mězgě* ‘sok pod korą drzewa’ (Đurđevac, Maresić/Miholek 2011: 343), *m’ejzga* ‘biel drzewa, miazga’ (Mursko Središće, Blažek a/Rob 2014: 211), czak. *mezgà* ‘soki puszczane przez drzewa na wiosnę’.

musnoti ‘uderzyć; błysnąć’

Czasownik poświadczony w gwarach Prigorja i Podraviny: *mùsnuti*, *-nem* ‘błysnąć’, ‘uderzyć’ (Cerje, Šatović/Kalinski 2012: 272), ‘uderzyć’ (Gola, Večenaj/Lončarić 1997: 187). Jest to niewątpliwie czasownik perfektywny, odpowiadający pol. *musnąć* ‘dotknąć, pogłaskać, pogładzić’. Podstawowy czasownik odnotowany jest w dialekcie czakawskim: *mùskot* [< **mùskāti*] ‘lizać’ (ČDL, t. 1: 575), *mùskot*, *mùskon/mùzgot*, *mùzgon* ‘ssać, lizać’ (Brač, Šimunović 2009: 499, 501), z odpowiednikami w niektórych innych językach słowiańskich: pol. *muskać* ‘dotykać, głaskać, gładzić lekko, delikatnie’, dial. ‘powlekać, smarować’, dial. też *mużgać* ‘chlebem lub ziemniakami wycierać resztki tłuszczu, sosu z talerza’, kasz. *muskac* ‘muskać, gładzić’, słowac. dial. *muskac* ‘wyrównywać glinianą podłogę’, ukr. dial. *múckaty* ‘pobrudzić’. Wyrazy te sprowadza się do niepewnego psł. **muskati* z przypuszczalnym pierwotnym znaczeniem ‘gładzić, wygładzać, głaskać’ (ESSJa, t. 20: 197–198), może czasownik intensywny z suf. *-sk- (jak np. w pol. *głaskać*) od niepoświadczonego w językach słowiańskich czasownika odpowiadającego lit. *máuti*, *máuju* ‘przeciągać ręką, gładzić, ciągnąć’ (Boryś SEJP 343).

muzgati / mudzgati ‘gnieść, rozgniatać’

Czasownik odnotowany w słownikach gwar prigorskich, zagorskich, podrawskich, međimurskich, goranskich: *mù(d)zgati*, *-gam* ‘gnieść, miażdżyć’ (Cerje, Šatović/Kalinski 2012: 271), *m’uzgati*, *m’užžem* ‘gnieść’ (Varaždin, Lipljin 2002: 430), *mu:zgáti*, *mùzgum* ‘zgniatać’ (Ivanec, Hrg 1996: 78), *m’udzgati*, *m’udzgam* ‘wysysać, lizać’, ‘gnieść’ (Orahovički Martinec, Mirkovec, Vranić 2010: 205), *muzgāti* ‘gnieść’ (Virje, Herman 1973: 86), *mùzgāti*,

mūzgam ‘gnieść’ (Gola, Večenaj/Lončarić 1997: 188), *mūzgàti*, *mūždę/mūzga* ‘gnieść’ (Đurđevac, Maresić/Miholek 2011: 363), *mužgati* ‘gnieść’ (Međimurje, Blažek a Mat), *məzgat*, *məzgan* ‘rozdrabniać’ (Delnice, Pavešić/Magaš/Laloš 2006: 187), odnotowane są również prefigowane postaci perfektywne: *zmužnoti* ‘zgnieść mięki przedmiot’ (Virje, Herman 1973: 98), *zmužnòti*, *zmužnem* ‘zmiąć; zgnieść’ (Gola, Večenaj/Lončarić 1997: 492), *zmūznuti* (Ivanec, Hrg 1996: 124), *prēmūznuti* ‘przewinać’ (Hrg 1996: 93), *zmužnoti*, *premužnoti* (Međimurje, Blažek a Mat), tu zapewne należy także *izmūznati se* ‘wyslizgnąć się, wypaść z wiązki’ (Ozalj, Težak 1981: 364) *zmūznuti*, *zmūznem* ‘zsunąć się, ześlizgnąć się’ (Žabno, Sela, MSR 183), *omūznet* ‘łatwo ściągać korę’ (Delnice, Pavešić/Magaš/Laloš 2006: 231), *zmūznet* ‘zsunąć, ześlizgnąć’ (Čabar, Malnar 2002: 340). Kajkawski czasownik odpowiada słoweń. *mūzgati* ‘gnieść, rozgniatać; żuć bezzębnymi ustami, mamlać; wysysać (sok): ściągać korę z kija’ i jest niewątpliwie pokrewny z kasz. *mužžęc* ‘gnieść, rozgniatać, miazdżyć, tłuc na miazgę’. Czasowniki te najpewniej niezależnie powstałe na części obszaru południowosłowiańskiego i zachodniosłowiańskiego inaczej utworzone derywaty denominalne, od kontynuantów psł. **mužga* ‘coś rozmiękłego, wodnistego, gęsty sok drzewny, miazga’ (por. chorw. *mūzga* ‘brudna struga /też, potu, deszczu/’, dial. kajk. *mūzga* ‘substancja o konsystencji żelatyny, gęste błoto’ /Vranić 2010: 205/, słoweń. *mūzga* ‘błoto, glina, gliniasta ziemia’, dial. ‘coś rozgniecionego, rozmięczona karma dla zwierząt’, ros. *mūzga* ‘dół z wodą’, dial. ‘kałuża’ (zob. SEK, t. 3: 290–291). Pierwotne znaczenie kajk. *mužgati* (z fonetycznym wariantem *mudžgati*), słoweń. *mūzgati* to zapewne ‘powodować, że coś staje się rozmiękłą, wodnistą papką, wydzielać gęsty sok, miazgę, gnieść, rozgniatać’.

pojūneti ‘być nierozumnym, zwariować, zdziecinnieć’,
objūneti ‘stać się niespełna rozumu’

Postać *pojūneti* znamy z gwary podrawskiej, gornjosutlańskiej i međimurskiej: *pojūnēti*, *pojūnem* ‘zwariować; rozbawić się ponad miarę, zdziecinnieć’ (Gola, Večenaj/Lončarić 1997: 273), *pojūnēti* ‘być nierozumnym (robić lub mówić głupstwa)’ (Đelekovec, Sabol 2005: 114), *pojūneti* ‘być nierozumnym; zwariować; zdziecinnieć’ (Međimurje, Blažek a Mat), w innej gwarze z Podraviny odnotowano wariant tego czasownika z prefiksem *ob-*: *objūneti* ‘stać się niespełna rozumu’ (Sv. Đurđ, Belović/Blažek a 2009: 278). Oba prefigowane czasowniki zostały niewątpliwie utworzone od psł. **junъ* ‘młody’, przymiotnika niezachowanego na terenie chorwackim i serbskim (*junъ* występuje jedynie w dawnych tekstach pisanych językiem cerkiewnosłowiańskim, jest tam oczywistym cerkie-

wizmem, zob. RJAŻ, t. 4: 677–678), jego pozostałościami w żywym języku są tylko derywaty, np. *junost/junota* ‘młodość’, *júnac* ‘cielak’, *jùnica* ‘jałówka’ (Skok ER, t. 1: 785–786). Rozpatrywane czasowniki, będące kajkawskimi innowacjami, świadczą, że w przeszłości na terenie kajkawskim musiał istnieć kontynuans psł. **junъ* (z czasem wyparty przez synonim *mlad*). Realnie zaświadczone w gwarach znaczenia wskazują na pierwotne znaczenie pochodnych czasowników ‘zachowywać się jak ktoś młody, mieć właściwości młodej istoty’.

preželučiti / preželočiti ‘zgiąć, przegiąć, wygiąć, przekręcić’

Czasownik ten znany z terenu Zagorja i Podraviny: *preželučiti*, *preželučim* ‘nagle coś zgiąć, przegiąć, przekręcić’, ‘naprężyć prawie do złamania’, *preželučiti se* ‘przegiąć się’, *preželučén* ‘przegięty prawie do złamania’ (Orahovički Martinec, Mirkovec, Vranić 2010: 324), *prežělōčiti*, *prežělōči* ‘uszkodzić, połamać, wygiąć’ (Đurđevac, Maresić/Miholek 2011: 546). W innym znaczeniu poświadczony został ten czasownik w XIX wieku przez Kristijanovicia: *preželučiti se* (*preželdučiti se*) ‘zbyt się najeść, zjeść ponad miarę’ (RKajk, t. 4: 599). Znaczenie podane w tym źródle wskazuje na genezę czasownika, mianowicie mamy tu czasownik denominalny od kajk. *želudec/želodec* ‘żołądek’, z prefiksem *pre-*. Pierwotnym znaczeniem czasownika zwrotnego było przypuszczalnie ‘nadmiernie napełnić żołądek, przesadnie się najeść’, z czego w gwarach gwarach zapewne powstało niepoświadczone znaczenie ‘nadać się z przejedzenia’, z którego rozwinęło się realnie istniejące w gwarach Martinca i Mirkovca ‘przegiąć się, przekręcić się’. W innych gwarach kajkawskich na podstawie czasownika zwrotnego z *se* utworzono czasownik niezwrotny bez *se*, tj. *preželučiti/preželočiti* ‘przegiąć, wygiąć, przekręcić’.

regati ‘rechotać’

Czasownik odnotowany w gwarach Podraviny, Zagorja, Međimurja i w sąsiednich gwarach kajkawskich na terytorium Węgier, wszędzie ze znaczeniem ‘rechotać’: *regati*, *rëgam* (Gola, Večenaj/Lončarić 1997: 320), *rëgàti*, *rëga* (Đurđevac, Maresić/Miholek 2011: 588), *rëgati* (Varaždin, Lipljin 2002: 833), *regati* (Međimurje, Blažeka Mat), *rëgati* (Blažeka/Nyomárkay/Ráč 2009: 260). Akademicki słownik chorwacki podał tylko *rëgati* w tym samym znaczeniu ze sztokawskiej gwary miejscowości Kapela w okolicy Bjelovaru (RJAŻ, t. 13: 831), ale wiele wskazuje na to, że ten teren pierwotnie należał do kajkawskiego obszaru dialektalnego (w wyniku migracji ludności wtórnie uległ

sztokawizacji), może i to poświadczenie genetycznie należy do leksyki kajkawskiej. W poszczególnych gwarach kajkawskich zapisano również pochodne rzeczowniki od rozpatrywanego czasownika, np. *regàča* ‘żaba’, *regèc*, *regèca* ‘grzechotka’ (Đurđevac, Maresić/Miholek 2011: 588), *regača*, *reguša*, *reglica* ‘gatunek żaby’ (RJAZ, t. 13: 853). W wymienionych a także w innych gwarach kajkawskich lepiej poświadczony jest derywowany od *regati* intensywny czasownik z suf. *-et/-ot-*: *regètati* ‘drgać, trząść się’, ‘rechotać; paplać, pleść’ (Vraždin, Lipljin 2002: 833), *regetàti*, *regèčëm* ‘rechotać; klekotać’ (Ivanec, Hrg 1996: 97, tu także derywat *regetàljka* ‘kołatka’), *regètiti*, *regèče* ‘grzechotać’, pogardliwie ‘śmiać się głośno’ (Đurđevac, Maresić/Miholek 2011: 588), *regetati*, *regèčëm* ‘rechotać, śmiać się natrętnie’ (Orahovički Martinec, Mirkovec, Vranić 2010: 346), *reg'etati/reget'ati* *reg'èčëm* ‘rechotać’ (Mursko Središće, Blažeka/Rob 2014: 364), w chorwackim słowniku akademickim z gwar Koprivnicy, Samoboru, Krašicia (RJAZ, t. 13: 852); wariant z suf. *-ot-* znany tylko z gwary Prigorja: *regòtiti*, *-òtim* ‘rechotać’ (Cerje, Šatović/Kalinski 2012: 438). Pochodny czasownik z suf. *-et-* występuje również w gwarach sztokawskich, np. w Sławonii *regetati* ‘rechotać, wydawać głos jak żaba’ (Jakšić 2003: 226). Tylko taka postać czasownika znana jest chorwackiemu językowi literackiemu: *regètati* ‘skrzeczeć, rechotać; terkotać’ (Anić 2004: 1322). Dokładny odpowiednik kajk. *regati* występuje w języku słoweńskim (*régati* ‘rechotać’), w innych językach słowiańskich poświadczone są czasowniki odpowiadające kajk. *regetati/regotati*, np. pol. *rzegotać* ‘rechotać; grzechotać, wydawać dźwięk’, stpol. ‘dużo mówić, paplać’, dial. ‘turkotać (o odgłosie kół wozu); rechotać, skrzeczeć (o żabach, o srokach)’, kasz. *řegotać* ‘skrzeczeć (o żabach); śmiać się głośno’, głuź. *rjehotać* ‘rzeć’, *rjehotać so* ‘śmiać się głośno’, czes. *řehotati* ‘rechotać, chichotać’, słowac. *rehotat' sa* ‘zaśmiewać się w głos, rechotać’, ros. *regotátb* ‘zaśmiewać się, rechotać, wrzeszczeć’, ukr. *rehotáty(sja)* ‘ts.’. Wyrazy te kontynuują psł. **regati* ‘rechotać, skrzeczeć’ (zachowane tylko na terenie słoweńskim i kajkawskim) bądź jego derywat **regotati*, wyrazy pochodzenia dźwiękonaśladowczego (zob. Boryś SEJP 513); zdaniem M. Snoja ostateczną podstawą psł. **regati* mogło być pie. *(u)reg- ‘otworzyć usta, ziać’ (zob. Bezlaj ES, t. 3: 167).

šamotiti se ‘mieć zawroty głowy, tracić przytomność’

Czasownik znany tylko z jednej gwary kajkawskiej w Podravinie: *šamōtiti se*, *šamōti se* ‘mieć zawroty głowy, tracić przytomność’ (Đurđevac, Maresić/Miholek 2011: 679). Bliska postać istnieje w chorw. *ošamūtiti (se)* ‘doprowadzić (się) do częściowej utraty przytomności’ (Anić 2004: 967) i w jednej gwa-

rze czakawskiej: *ošamūiti se* ‘nie być całkiem przytomnym, odczuwać niestabilność w wyniku uderzenia, udaru itp.’ (Ošljak, Valčić 2012: 152). Niewątpliwie wyrazy tego samego pochodzenia, co stpol. *šamocić* ‘psuć, niszczyć’, słowac. *šemotii* ‘mamrotać, burczeć (pod nosem), gderać, zrzedzić’, ludowe *šemotii* (*sa*) ‘płatać, kręcić się’ i pol. *šamotać* ‘gwałtownie szarpać, targać kogoś, kołysać, trząść czymś’, *šamotać się* ‘szarpać się, tarmosić się, borykać się, mocować się; trzepotać się, szastać się, miotać się, poruszać się gwałtownie tam i sam’, kasz. *šamotac* ‘gwałtownie szarpać, targać’, *šamotac są* ‘szarpać się, mocować się z kimś; płatać się, gmatwać się’, ros. dial. *šemetáb* ‘być bezczynnym, próżnować’, ukr. dial. *šamotátysja* ‘szarpać się, miotać się, zwijać się’, brus. *šamacěb* ‘szumieć; powodować lekki szum, ruszając coś’, bułg. *šamatjá* ‘hałasować’. Wyrazy te sprowadzać trzeba do prapostaci **šamotiti*/**šamotati*/**šametiti*/**šameta-ti*, będących czasownikami ekspresywnymi z suf. **-ot-/*-et-* od prawdopodobnie prasłowiańskiego czasownika **šamati* (może też *šemati*) z przypuszczalnym znaczeniem ‘powodować szum, szelest, hałas, np. trzeć czymś, kręcić czymś, szarpać coś z szumem, hałasem, robić coś, chodzić hałaśliwie’, zapewne pochodzenia onomatopiecznego (zob. Boryś SEJP 592). Przytoczone na początku znaczenie ‘mieć zawroty głowy, tracić przytomność’ w gwarach chorwackich powstało zapewne z wcześniejszego ‘odczuwać szum w głowie’.

truskati ‘trzaskać, uderzać’

Wyraz zapisany w gwarach Podravy i Zagorja: *truskàti*, *trùska* ‘trzaskać drzwiami’, *trusnòti* ‘trzasnąć drzwiami’ (Đurđevac, Maresić/Miholek 2011: 740–741), *trusk^lati*, *trùskam* ‘trzaskać, gwałtownie czymś uderzać’, *trusk^lati se* ‘zderzać się, uderzać w coś’, *trúsnuti* ‘uderzyć w coś, trzasnąć’ (Orahovički Martinec, Mirkovec, Vranić 2010: 459). Czasownik ma odpowiedniki w niektórych dialektach słoweńskich: pol. dial. *truskać* ‘trzaskać; czyścić’, słowac. dial. *truskat* ‘trzeszczeć’, ukr. dial. *trúskaty* ‘trzeszczeć, skrzypieć; chrzęścić; głośno uderzać, trzaskać’, brus. dial. *trúsnuc* ‘trzasnąć’. Wyrazy te kontynuują wspólną prapostać **truskati* ‘trzaskać, trzeszczeć, chrzęścić’ pochodzenia dźwiękonaśladowczego.

žveneti ‘dźwięczeć, dzwonić (w uszach)’

Czasownik ten jest odnotowany w gwarach Podravy i Međimurja: *žvėnėti*, *žvėnī* ‘dźwięczeć; dzwonić, brzęczeć’ (Đurđevac, Maresić/Miholek 2011: 863), *žvėnėti*, *žvėnīm* ‘dzwonić, brzęczeć’ (Gola, Večenaj/Lončarić 1997:

508), *žvĕneti* ‘ts.’ (Virje, Herman 1973: 99), *žvenĕti*, *žveni* ‘dźwięczeć’ (Đelekovec, Sabol 2005: 209), *žvĕneti*, *žvĕni* ‘dźwięczeć w uszach od dzwonięcia lub od głośnej muzyki’ (Sv. Đurđ, Belović/Blažek 2009: 595), *žveneti* ‘zujati, zvoniti’, ‘zvučati’, ‘odzvanjati’ (Međimurje, Blažek Mat). Poza tym z terenu chorwackiego znamy tylko staroczekawskie, XVI-wieczne poświadczenie czasownika (w ikawskiej postaci) *zvaniti* ‘dźwięczeć, rozbrzmiewać, rozlegać się’ z głągoliczkiej książki *Transit svetoga Jerolima* (wydanej w Senju w roku 1508): *Ovdi se dviže velik romor da glasi zvanihu dari do aera* (RJAZ, t. 23: 160, s.v. *zvaneti*). Kajk. *žveneti*, stczak. *zvaniti* mają odpowiedniki w większości języków słowiańskich: słoweń. *zvenĕti*, *-nim* ‘brzmieć; brzęczeć, dźwięczeć, dzwonić (np. w uchu)’, cs. *zvĕněti* ‘dźwięczeć, brzmieć’, bułg. *zvŕnjá* ‘dzwonić, dźwięczeć, rozbrzmiewać; brzęczeć’, czes. *znĕti*, *znĕ* ‘wydawać dźwięk, dźwięczeć, brzmieć, rozbrzmiewać, rozlegać się’, stczes. *zvnieti* : *vznieti* ‘ts.’, słowac. *zniet*, *znie* ‘ts.’, stpol. *wznĕć* ‘brzmieć, dźwięczeć’, kasz. *znic*, *zni* ‘szumieć (w uszach, w głowie)’, połab. *zvanĕ* (< **zvĕni*) ‘dźwięczy’, dłuż. *znes*, *zni* ‘brzmieć, dźwięczeć, brzęczeć, rozbrzmiewać, rozlegać się’, strus. *zveneti* (rus.-cs. *zvĕněti*) ‘głośno dźwięczeć, grzmieć, huczeć, rozbrzmiewać’, ros. *zvenĕtĕ*, *zvenjŭ* ‘dzwonić, dźwięczeć’, ukr. *dzvenĕty*, *-nju* ‘dźwięczeć, rozbrzmiewać, brzmieć’. Kontynuują one psł. **zvĕněti*, **zvĕnŭ* ‘dźwięczeć, brzmieć’ (por. Machek ES² 717; ESBM, t. 3: 319; Borys 1995: 63–64; SEK, t. 5: 301). Co do *žv-* < *zv-* por. np. *žvecati*, *žvencati* (< **zvĕcati*), *žvekati* itp. (RJAZ).

* * *

Analiza zgromadzonego materiału pokazała, że zgodnie z oczekiwaniem, większość rozpatrzonych czasowników (*blesti*, *bzikati*, *dražiti*, *jaskati*, *meniti* /*sel*, *meždžiti*, *musnoti*, *regati*, *šamotiti se*, *žveneti*) stanowi dziedzictwo z epoki prasłowiańskiej, niektóre z nich poszerzają znany nam dotychczas zasięg wyrazów na terytorium słowiańskim, Są również czasowniki, które mają co prawda odpowiedniki innosłowiańskie, ale ich genezę prasłowiańską trzeba uznać za mniej pewną (*muzgati*, *truskati*). Wśród analizowanych czasowników są także leksykalne innowacje dialektu kajkawskiego czy poszczególnych jego gwar (*objuneti*, *pojuneti*, *preželučiti/preželočiti*). Interesujące są niezwykle, oryginalne ewolucje semantyczne poszczególnych wyrazów w kajkawskim. Część omawianych wyrazów potwierdza dobrze znane leksykalne związki kajkawsko-słoweńskie.

Źródła i literatura

- Anić V., 2004, *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb.
- Bańkowski ES, 2000, Bańkowski A., *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. 1–2, Warszawa.
- Belostenec 1740, Bëllosztënëc J., *Gazophylacium illyrico-latinum*, Zagrabiaë.
- Belović/Blažeka 2009, Belović S., Blažeka Đ., *Rječnik govora Svetog Đurđa (Rječnik ludbreške Podravine)*, Zagreb.
- Berneker SEW, 1908–1913, Berneker E., *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, Bd. 1–2, Heidelberg.
- Bezljaj ES, 1977–2005, Bezljaj F., *Etimološki slovar slovenskega jezika*, knj. 1–4, Ljubljana.
- Blažeka Mat – materiały leksykalne z gwar Međimurja otrzymane od prof. Đ. Blažeki.
- Blažeka/Nyomárkay/Rácz 2009, Blažeka Đ., Nyomárkay I., Rácz E., *Mura menti Horvát tájszótár. Rječnik pomurskih Hrvata*, Budapest.
- Blažeka/Rob 2014, Blažeka Đ., Rob G., *Rječnik govora Murskog Središća*, Mursko Središće.
- Boryś W., 1992, *Etymologie polskie*. 8. dial. jaszczec, 9. dial. mersiç, 10. dial. rzega, „Język Polski”, rocz. 72, s. 25–29.
- Boryś SEJP, 2005, Boryś W., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.
- Brückner A., 1927, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.
- Crnek V., 2005, *Kaj ne bi pozabili*, Krapina.
- ČDL, 1979, Hraste M., Šimunović P., Olesch R., *Čakavisch-deutsches Lexikon*, Bd. 1, Köln : Wien.
- Derksen R., 2008, *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*, Leiden.
- ESSJa, 1974–2011, *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд*, отв. ред. О.Н. Трубачев [rózniej A.Ф. Журавлев], вып. 1–37, Москва.
- Habelić 1670, *Dictionar ili Réchi Szlovenske zvxexega ukup zebrane, u red postaulylene, i Diachkemi zlahkotene trudom Jurja Habelicha*, Graz.
- Hrg F., 1996, *Ivanečki govor i rječnik (Ivonjski goavar i riečnik)*, Ivanec.
- Jakolić/Lončarić 2007, *Zavičajni rječnik*, izradili B. Jakolić, M. Lončarić, [w:] *Donjosutlanski govor i običaji Drenja, Harmice, Laduče, Ključa, Šenkovca, Svetoga Križa, Vukova Sela. Zbornik kajkavske ikavice*, ured. B. Jakolić, J. Horvat, Šenkovec, s. 243–317.
- Janjčerova 1898, Jančir K., *Trebarjevo. Narodni život i običaji*, „Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena”, knj. 3, sv. 1, s. 55–139, sv. 2, s. 211–251.
- Jedvaj J., 1956, *Bednjanski govor*, „Hrvatski dijalektološki zbornik”, knj. 1, s. 279–330.
- Lipljin T., 2002, *Rječnik varaždinskoga kajkavskog govora*, Varaždin.
- Malnar S., 2002, *Pamejnek. Govor u čabarskom kraju*, Čabar : Rijeka.
- Maresić J., 1999, *Đurđevečki rječnik*, „Hrvatski dijalektološki zbornik”, knj. 11, s. 187–254.
- Maresić/Miholek 2011, Maresić J., Miholek V., *Opis i rječnik đurđevečkoga govora*, Đurđevac.

- Mikalja J., 2011, *Blago jezika slovinskoga (1649/1651). Transkripcija i leksikografska interpretacija*, Zagreb.
- Miklosich F., 1886, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien.
- MSR, 2005, *Mali slikovni rječnik zavičajnoga govora Žabna, Odre, Stupna, Sela i Grede*, priredile Đ. Bočina, D. Gregurić, D. Kušević, V. Šimanović, leksikografska obrada M. Lončarić, Sela.
- Pavešić/Magaš/Laloš 2006, Pavešić M., Magaš B., Laloš Ž., *Réjč do ríči. Beséjdněk déjuonškega devoána. Rječnik delničkoga govora*, Rijeka.
- Pokorny IEW, 1959, Pokorny J., *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Bern.
- RJAZ, 1880–1976, *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, dio 1–23, Zagreb.
- RKajk, 1984–2011, *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*, knj. 1–4 (sv. 1–12), ured. B. Finka [później R. Katičić], Zagreb.
- RSAN, 1959–, *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Српска академија наука и уметности. Институт за српскохрватски (српски) језик, књ. 1–16, Београд.
- Sabol M., 2005, *Rječnik kajkavskih riječi Đelekovca i okolice. Kàk sò govorìli nàši stàri*, Koprivnica.
- SEK, 1994–2010, Boryś W., Popowska-Taborska H., *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, t. 1–6, Warszawa.
- Skok ER, 1971–1974, Skok P., *Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*, knj. 1–4, Zagreb.
- Snoj M., 2003, *Slovenski etimološki slovar*, druga, pregledana in dopolnjena izdaja, Ljubljana.
- SP, 1974–2001, *Słownik prastowiański*, opracowany przez Zespół Zakładu Słowianoznawstwa (Instytutu Słowianoznawstwa, Instytutu Slawistyki) PAN pod red. F. Sławińskiego, t. 1–8, Wrocław.
- Šatović/Kalinski 2012, Šatović F., Kalinski I., *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga prigorskoga govora zagrebečkoga Cerja*, Zagreb.
- Šimunović P., 2009, *Rječnik bračkih čakavskih govora*, drugo dopunjeno i popravljeno izdanje, Zagreb.
- Težak S., 1981, *Ozaljski govor*, „Hrvatski dijalektološki zbornik”, knj. 5, s. 203–428.
- Trautmann BSW, 1923, Trautmann R., *Baltisch-Slavisches Wörterbuch*, Göttingen.
- Valčić A.T., 2012, *Rječnik govora otoka Ošljaka*, Zadar.
- Vasmer ES, 1964–1973, Фасмер М., *Этимологический словарь русского языка*. Перевод с немецкого и дополнения О.Н. Трубачева, т. 1–4, Москва.
- Večenaj/Lončarić 1997, Večenaj I., Lončarić M., *Rječnik govora Gole. Srednjopodravska kajkavština*, Zagreb.
- Vranić S., 2010, *Tak se govori(le) prinás*, Zagreb.

Summary

Etymological studies of verbs in the Kajkavian dialect of Croatian

This article presents an etymological analysis of several verbs of a native origin, attested mainly in dictionaries of particular Kajkavian dialects. Most of the verbs were inherited from Proto Slavic, and they include *blesti* ‘to rave; to experience hallucinations’, *bzikati* ‘to run; to rush’, *dražiti* ‘to harrow; to break the earth into pieces after plowing’, *jaskati* ‘to cackle; to blab’, *meniti (se)* ‘to talk; to converse’, *meždžiti* ‘to crush’, *musnoti* ‘to strike; to flash’, *regati* ‘to croak’, *šamotiti se* ‘to be dizzy; to lose consciousness’, *žveneti* ‘to sound; to ring (in the ear)’. The Proto-Slavic origin of the following verbs is less certain: *muzgati/mudzgati* ‘to crush; to crumble’, *truskati* ‘to slam; to hit’. The following verbs are Kajkavian innovations: *objuneti* ‘to become insane’, *pojuneti* ‘to be irrational; to go crazy; to become senile’, *preželučiti/preželočiti* ‘to bend; to warp; to twist’.

Keywords: Slavic etymology, verbs, Croatian, Kajkavian dialect.